

OCCUPATIONAL SAFETY OF MEDICAL STAFF: EDUCATION, THEORY, PRACTICE

Shafran L.M

ОХОРОНА ПРАЦІ МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ: ОСВІТА, ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА

У

ШАФРАН Л.М.
ДП «Український
НДІ медицини
транспорту
МОЗ України»,
Одеса,
Україна

комплексі завдань щодо спеціальної підготовки студентів медичних вишів і працівників галузі усіх рангів важливе місце належить забезпеченню необхідною інформацією, учбовою та довідковою літературою, номенклатура і обсяг якої залишаються недостатніми. У цьому контексті актуальність підручника «Охорона праці в медичній галузі», що вийшов нещодавно під загальною редакцією академіка НАНМН України О.П. Яворовського, не викликають жодних сумнівів.

Авторами видання є відомі науковці і педагоги медичних вишів, які мають не тільки багаторічний досвід викладання різних розділів і напрямків профілактичної медицини, у тому числі гігієни праці, а й вже 8 років поспіль ведуть і вдосконалюють курс «Охорона праці в медичній галузі» (ОП) для майбутніх медиків. Накопичений авторським колективом і узагальнений у підручнику досвід дозволив суттєво підняти рівень професійної підготовки студентів за рахунок розширення обсягу, ретельного відбору і підвищення цінності базової навчальної інформації, системного підходу, введення елементів кваліметрії та моделювання, а також зробити видання водночас корисним керівництвом для лікарів і фармацевтів, довідковим посібником з ОП для усіх контингентів працівників галузі.

1. Характеристика підручника за змістом. Поява у програмах медичних вишів серед обов'язкових навчальних дисциплін «Охорони праці» зі значним обсягом учбового навантаження є своєчасним заходом, обумовленим соціально-економічними, організаційними та еколого-гігієнічними проблемами, які виникають в умовах важкої й напруженої праці, негативними змінами у психосоматичному здоров'ї і працездатності медичного персоналу. Усе це вимагає реформування національних систем охорони здоров'я і за кордоном, і в Україні.

Основні положення професійного здоров'я і безпеки праці на виробництві зазвичай розглядалися не тільки відокремлено, а й різними фахівцями (перші – переважно гігієністами праці, а другі – представниками технічного профілю). У зазначеному підручнику започатковано комплексний інноваційний підхід, який не просто поєднує дві складові, а й формує єдину, якісно нову систему охорони праці у медичній галузі, починаючи з підготовки майбутнього лікаря для роботи у нових соціально-економічних умовах. Пріоритету законодамірно набуває науково обґрунтована гігієнічна складова, яка гармонійно узгоджується з принципами безпеки праці. Остання виконує переважно технологічні, технічні, органі-

*Охорона праці
медичного
персоналу:
освіта, теорія,
практика
(рецензія
на підручник
«Охорона праці
в медичній галузі»
за загальною
редакцією
академіка
НАНМН України
О.П. Яворовського.
К.: ВСВ
«Медицина»,
2021).*

© Шафран Л.М. СТАТТЯ, 2022.

заційні функції, дозволяє відповісти не тільки на питання «що охороняти», а й «як саме». Оскільки обидві складові органічно утворюють єдиний комплекс, визначення категорії «охорона праці» (ОП) найбільш повно розкриває зміст цієї багатокомпонентної дисципліни, яка згідно з Законом України «Про охорону праці» «...включає систему правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності». Її науково обґрунтовані елементи і пізнавальна, дійова, критеріальна і методологічна база послідовно детально розкриваються у 15 главах підручника.

Новий підручник дозволяє студентам на високому науковому рівні оволодіти профільною дисципліною, швидко й якісно формувати професійну компетентність, легко знаходити та самостійно освоювати необхідну інформацію, терміни, визначення, гігієнічні нормативи, навчатися користуватися не лише первинними, а й похідними показниками збереження здоров'я. Складність цього завдання і важливого елемента ОП успішно долається авторами шляхом детальної кваліметрії, позначень і коментарів, а також за рахунок широкого використання різноманітних доступних для самостійної роботи студентів інформативних ілюстрацій (83 рисунки, 51 таблиця, 37 фото, з яких 15 кольорових). Наочний матеріал

виходить за межі завдань, що стоять і виконуються у рамках охорони праці, проте вони допомагають більш успішно оволодіти матеріалом, полегшують знання та розуміння вимог законодавчо-правових та інструктивно-методичних документів. Це дає змогу різнопланово використовувати видання одночасно студентами-медиками, лікарями, медсестрами, а також інженерно-технічним персоналом, що працює у медичній і суміжних галузях.

Матеріал підручника віддзеркалює всі основні аспекти трудової діяльності медичного персоналу від організаційного з основами чинного законодавства і правових норм через детальну характеристику специфічних небезпечних і шкідливих чинників, умов праці і трудового процесу з урахуванням вимог сучасної гігієнічної кваліметрії, диференціації нормативних і безпечних рівнів і логічним виходом на гігієнічну класифікацію праці як ключової вихідної позиції у комплексній оцінці здоров'я, професійної та виробничо зумовленої захворюваності, нещасних випадків і травматизму. Групу глав (12-14) присвячено профілактиці шкідливого та небезпечного впливу на організм працівника факторів виробничого середовища, у тому числі засобам індивідуального та колективного захисту, заходам невідкладної медичної допомоги у разі типових нещасних випадків у закладах охорони здоров'я. Остання глава висвітлює основні особливості поводження з медичними та фармацевтичними відхо-

дами, що нерідко містять високонебезпечні речовини, контагіозний матеріал і представляють підвищений ризик для персоналу і населення.

У додатках наведено основні законодавчі, нормативно-правові акти і документи. Список літератури містить роботи навчально-методичного, наукового та інформаційно-довідкового характеру, що сприяє самостійній роботі студентів з літературою з метою формування професійної компетентності і саморозвитку майбутнього фахівця.

Системність і комплексний характер профілактичних і корегувальних заходів з ОП не декларуються, а аргументуються інформативними маркерами та патернами відповідних шкідливих і небезпечних чинників, змін фізіологічних функцій, процесів та механізмів, узгоджених з характеристикою і особливостями трудової діяльності медичного персоналу різних фахів у тих чи інших медичних закладах, відділеннях, кабінетах тощо (за 32 конкретними позиціями), спеціальними видами безпеки (вибухо-, пожежо-, електро-небезпечності).

Це дало змогу розробити диференційовані підходи до гігієнічної класифікації умов праці та стану здоров'я лікарів різних спеціальностей (32 позиції), а також закласти основи диференціювання гігієнічної класифікації праці лікаря за 12 критеріями, що характеризують особливості охорони праці у галузі за показниками шкідливості, небезпечності, важкості і напруженості трудового процесу.

З урахуванням гетеро-

генності, складності і великого обсягу фактичного матеріалу слід було б, не виключаючи розкладу змісту по главах, поділити основний текст підручника на п'ять розділів:

1. Законодавчо-правові та організаційні засади ОП у медичній галузі;

2. Шкідливі та небезпечні чинники умов праці у трудовій діяльності медичного персоналу, важкість і напруженість трудового процесу, гігієнічна класифікація праці і ате-стація робочих місць; особливості охорони праці у різних видах медичних закладів і їхніх підрозділів;

3. Здоров'я, професійна і виробничо-зумовлена захворюваність, нещасні випадки і травматизм серед медичних працівників;

4. Види, класифікація профілактичних заходів, індивідуальних та колективних захисних засобів, критерії і методи оцінки ефективності (або: профілактика зрушень здоров'я, індивідуальний та колективний захист працівників);

5. Еколого-гігієнічні ризики шкідливих та небезпечних виробничих чинників медичної галузі.

Оскільки 2/3 курсу з ОП виконується студентами самостійно, це могло б допомогти кращій орієнтації навчального процесу і роботі студентів з матеріалом.

Така пропозиція не повинна розглядатися як наявність недоліку, а пропонується для більш чіткої побудови ієрархії системи ОП у наступних виданнях, які неодмінно будуть необхідними у недалекому майбутньому. Загалом матеріал підручника характеризується

глибиною і доступністю, елегантністю побудови змісту та викладення основних положень, вимог та рекомендацій.

2. Охорона праці у медичній освіті та формування професійної компетентності майбутніх лікарів та фармацевтів.

Традиційно протягом багатьох років курс охорони праці викладали переважно у технічних вишах, оскільки у цій науковій дисципліні і галузі знань домінували безпека праці, яка асоціювалася, як правило, з профілактикою травматизму під час роботи у небезпечних умовах, застосуванням засобів індивідуального та колективного захисту працівників, а також документальною експертизою випадків травматизму на робочому місці та професійних захворювань. У сучасних умовах постіндустріального (інноваційного та поінформованого) розвитку суспільства, абсолютизація ринкових відносин, у тому числі у сфері здоров'язбереження і безпеки життєдіяльності людини на індивідуальному і популяційному рівнях призвела до перегляду і трансформації системи організації та управління громадським і професійним здоров'ям на національному і міжнародному рівнях. Держава дедалі більше делегує свої не тільки економічні, а й уп-

равлінські функції роботодавцям, що перетворює трьохкомпонентну систему (робітник-роботодавець-держава) у двокомпонентну (робітник-роботодавець). Працівник стає менш захищеним, особливо у критичних ситуаціях різного генезу (наприклад, як це було під час пандемії COVID-19) і аргументовано у численних конкретних публікаціях. Тому цілком зрозумілі увага та розгорнутий характер у підручнику фактичної інформації, яка характеризує особливості ОП медичних працівників, які контактують з хворими на контагіозні захворювання. В епоху зростаючого домінування вірусних інфекцій за якісними і кількісними критеріями стає зрозумілим необхідність більш глибокого і всебічного вивчення найбільш значимих (у тому числі для здоров'я і безпеки медперсоналу) аспектів захворюваності інфекційної природи, починаючи від епідеміології та епігенетики, формування патологічного фенотипу, найбільш типових ускладнень та коморбідних станів до геноміки і вакцинопрофілактики.

Автори компетентно і конкретно освітлюють цей важливий розділ в охороні праці медичного персоналу і спеціальній підготовці студентів-медиків.

РЕЦЕНЗІЯ

Тим самим правомірно ставиться питання щодо необхідності подальших розгорнутих наукових досліджень як основи в обґрунтуванні і впровадженні нових технологій в охорону праці медпрацівників спеціалізованих вірусологічних та загальних інфекційних закладів і відділень для суттєвого підвищення потенціалу здоров'я і безпеки, корекції та реабілітації персоналу і хворих.

3. Теоретичне обґрунтування проблеми охорони здоров'я та безпеки медперсоналу. У виробничих умовах перший основний споживач нормативної гігієнічної інформації, поряд з робітником та посадовцями, які, як правило, захищають інтереси роботодавця, є компетентна уповноважена особа – інженер з охорони праці, який організує підготовку контингенту працівників і разом з робітником відповідає за виконання вимог законодавчо-правових актів, інструктивно-методичних матеріалів з ОП.

У підручнику показано, що у медичній галузі існують більш складні взаємозв'язки між професійним ризиком і заходами з ОП завдяки динамічному характеру умов праці та трудового процесу, необхідності урахування наявності додаткового (а з позицій цільових завдань та особливостей надання медичних послуг – основного) контингенту, на який спрямовані професійно зумовлені і виробничо значущі дії та зусилля медичного персоналу, а саме: пацієнтів та хворих.

Авторами підручника, по суті, запропоновано і впроваджено у систему

вищої медичної освіти нову концепцію охорони праці працівників медичної галузі з акцентом на гігієнічний компонент у триєдиному контексті: «безпека + гігієна праці = охорона праці», що передусім притаманне організаціям і закладам сфери сервісу, зокрема щодо надання медичних послуг. Охорона праці медичного працівника за визначенням авторів підручника це – система гігієнічних, медичних, психологічних, техніко-технологічних, організаційних та соціологічних знань, умінь та навичок, які забезпечують здійснення на сучасному, необхідному і достатньому рівнях заходів щодо забезпечення якості життя, збереження потенціалу здоров'я працівника для успішного, продуктивного і безпечного виконання ним виробничої та інших видів (елементів) життєдіяльності.

Хоча теоретичні основи здоров'язбережної і професійної компетенції у системі охорони здоров'я розроблені лише фрагментарно, автори роблять суттєві кроки для переходу від поінформованої до компетентної концепції в ОП медичних працівників. Це, зокрема, відобразилося у широкому застосуванні системи сучасної кваліметрії у вирішенні завдань ОП, використанні елементів математичного моделювання, деяких загальних теоретичних положень (наприклад, глибоке, науково обґрунтоване тлумачення поняття «здоров'я» і його діалектичних альтернатив («патологія» і «хвороба» у медико-біологічному, соціальному і філософському сенсі) не тільки для

застосування відповідних профілактичних заходів, а й зміни парадигми охорони праці з підняття її з суто технічних, технологічних та організаційних засад на новий науково-теоретичний і гуманістичний рівень.

Ризик-орієнтовний індивідуально-особистісний підхід відстоюється як пріоритетний напрям у наукових дослідженнях з ОП у медичній галузі. Якщо традиційно сценарій виробничого дослідження починається з ергономічних характеристик і закінчується вимогами до організації робочих місць, то у новому підручнику щодо медичної галузі (а у науково-теоретичному плані набагато ширше) згідно з розробленою і започаткованою авторами новою концепцією проблема безпечної для здоров'я праці, продуктивності та якості вирішується за схемою, в якій людина перебуває у центрі системи, що кардинально змінює якісні та кількісні критерії, маркери та патерни гігієнічної класифікації праці і методологію досліджень. Науково детермінована інтегральна оцінка не є результатом «бухгалтерського обліку» на основі застосування однієї із статистичних моделей умов праці та трудового процесу, а є інтегральною картиною фізичного, психічного, соціального і духовного аспектів здоров'я людини. Наочним прикладом у цьому плані може бути професійно зумовлена динаміка психоемоційного стресу (психофізіологічного чинника) і її роль в охороні праці. Йдеться не про окремо взяті атрибути (чи то психофізичне

напруження, тривога, фізіологічна втома, синдром хронічної втоми, депресія, емоційне вигорання), а закономірний процес з характерною прогресивною динамікою, кожна стадія якого має своє патогенетичне навантаження і потребує диференційованого підходу, у тому числі щодо заходів з охорони праці медперсоналу. Останні в усіх медичних закладах, незалежно від виду, специфіки надання медичних послуг і форми власності, стосується працівників усіх категорій: від санітарки до головного лікаря. Це не виключає диференційованого науково обґрунтованого підходу, обов'язкового поєднання теоретичних і прикладних аспектів у реалізації превентивних і корегувальних заходів в охороні праці.

Щодо синонімічності понять «охорона праці» і «безпека та гігієна праці» (професійне здоров'я та безпека), то цю позицію авторів вважаємо на даному етапі дискусійною. Перша (ОП), як справедливо наголошують автори, трансформує конкретику гігієнічних параметрів і вимог різних видів небезпеки/безпеки в єдину систему захисту працівників галузі. Вона є більш загальною категорією, хоча водночас не виконує низку притаманних гігієні і безпеці праці функцій. Це, наприклад, можна ілюструвати функціями гігієнічного нормування і регламентації, параметри яких лише використовуються ОП. Скоріше, йдеться про міждисциплінарний зв'язок і взаємодію різних дисциплін, що наочно продемонстровано авторами на рисунку 1.3 (с. 21), де підтверд-

жено право на існування гігієни, фізіології праці, ергономіки тощо, при цьому не відмінюється інтегруюча функція ОП у системі захисту працівників медичної галузі так само, як і на виробництві.

Ми також цілком підтримуємо позицію авторів щодо домінуючої ролі гігієни у тандемі з безпекою праці, що відбиває характер інтеграції наукових дисциплін профілактичного профілю і, з іншого боку, не відмінює виконання ними профільних завдань, зокрема у фізіолого-гігієнічному та психофізіологічному контексті. Безпека праці виконує передусім роль інструменту для здійснення системи захисту людини переважно технічними, технологічними, економічними та організаційними засобами. У медичній галузі мають бути інженери з питань ОП так само, як і відповідні традиційні атрибути (журнали, інструкції, кабінети тощо). Але роль останніх суттєво зменшується у сучасному інформаційному суспільстві, де можливості щодо індивідуального отримання необхідної інформації суттєво перевершують такі у недавньому минулому, а кількість паперових документів має виражену тенденцію до зменшення на користь активних профілактичних заходів. Формування компетентного лікаря, фармацевта, інших фахівців за новою концептуальною моделлю будується на принципах саморозвитку, самовдосконалення протягом усієї трудової діяльності, що потребує подальших наукових досліджень, удосконалення методології навчального процесу, пошуку нових форм взаємодії суб'єкта нав-

чання і педагога для підвищення ефективності занять і прискорення формування професійних та здоров'язбережних компетенцій.

Висновки

1. Вихід підручника «Охорона праці в медичній галузі» за редакції О.П. Яворовського знаменує початок нового етапу у системі медичної освіти у нашій країні, який характеризується обґрунтуванням, розробкою і впровадженням нової концепції збереження здоров'я і безпеки медичного персоналу у ході професійної діяльності в умовах підвищеного ризику дії складного і динамічного комплексу шкідливих і небезпечних чинників, важкості і напруженості трудового процесу, реформування соціально-економічних основ системи громадського здоров'я.

2. Охорона праці медичного персоналу як комплексна науково-практична дисципліна за новою концепцією будується на домінуючих фізіолого-гігієнічних і соціально-психологічних принципах на основі переносу акцентів з переважно організаційно-технічних заходів колективної та індивідуальної безпеки на системне забезпечення і підтримку професійного здоров'я на індивідуально орієнтованих гігієнічних засадах.

3. Формування надійної системи охорони праці (професійного здоров'я і безпеки) медичного персоналу починається у студентські роки шляхом видобування, оволодіння і саморозвитку професійно важливих якостей – професійної компетентності, у тому числі компетентностей, що зберігають здоров'я.